

KÉT VERSELEMZÉS ÉS NÉHÁNY TANULSÁG AZ ESZTÉTIKAI NEVELÉS SZÁMÁRA

Ritkán adódik olyan alkalom, hogy ismeretlen irodalmi alkotáson próbáljuk ki, milyen eredménnyel alkalmazzák a felsőtagozatos tanulók mindazt, amit eddig a verselemzés tekintetében tanultak. Milyen impulzusokat adnak az általános iskola folyamán elég nagy számban elsajátított költemények a növendékeknek olyan helyzetben, amikor önállóan kell véleményt formálniuk?

Ilyen eredményvizsgálat számára megfelelő alkalmat teremtettünk két 6., egy 7. és három 8. osztályban, 188 gyermek körében.¹ Két közismert költő: SZABÓ LŐRINC és VÁCI MIHÁLY versét kapták kézhez sokszorosított lapokon a tanulók. (Az osztály kétharmad része SZABÓ LŐRINC, egyharmad része pedig VÁCI MIHÁLY alkotását.) Az volt a feladatuk, hogy a mű egyéni — esetleg többszöri — elolvasása után, tanári irányítás nélkül, önállóan írják le mindazokat a gondolatokat, amelyek bennük a költeménnyel kapcsolatosan ébredtek. Mondják el véleményüket a műről. Támaszkodjanak természetesen eddigi iskolai tanulmányaikra is.

A feladatot a következő terv szerint végeztettem el.

1. Az elemzést először egy 6., egy 7. és egy 8. osztály tanulóitól kértem. Az volt a célom, hogy folyamatában láthassam, hogyan alakul, változik a művel kapcsolatos szemlélet, megértés, elemzési mód és esztétikai érzék a felső tagozatban felfelé haladva.

2. A feladatot elvégeztettem egy zenei tagozatú 6. osztállyal is abból a célból, hogy a nem-tagozatos és a tagozatos csoport teljesítménye között összehasonlítást tudjak tenni.

3. A feladatot módosítva adtam fel az előbb említett 8. osztályon kívül két másik nyolcadiknak (egy zenei tagozatú és egy nem-tagozatos csoportnak). A variált téma így hangzott: „Mindenkinek kiosztottunk egy lapot. Egyesek Szabó Lőrinc versét, mások Váci Mihály művét olvashatják rajta. Ha a költemény elemzését ki-ki tanulópárjának meg akarná tanítani, milyen kérdéseket tenne fel neki és milyen válaszokat várna tőle? Olvassátok át jól a szöveget, ha kell, többször is, — és azután jól átgondolva a feladatot, írjátok le a kérdéseket, valamint a válaszokat is.”

A feladatvariálással az volt a célom, hogy lássam, milyen különbség mutatkozik a kétfajta megoldás eredményei között. Segíti-e az ismeretlen költemény elemzését az iskolaihoz hasonló „tanítási módszerű” megoldás? Kialakultak-e olyan elemzési sémák a gyermekekben, amelyek a rutin különféle fokán megkönnyítik a közeledést a részükről nem ismert műhöz?

¹ III., Timár u. LEÖVEY KLÁRA ált. iskola — Tanár: DR. ÉHÍK GYÖRGYNÉ

Jóllehet a költemények variált elemeztetése eredményvizsgálatnak tekinthető, az ilyen kutatás mindig egy sor egyéb problémát is felszínre hoz. Magam tudatosan gondoltam végig, hogy mit várhatok még ettől a felméréstől, és az eredményvizsgálatot összekötöttem a következő kutatási szempontokkal: a) Milyen mértékben segíti az irodalmi mű tartalmának megértése az alkotás művészi-esztétikai jellegének megragadását? Milyen kölcsönhatás mutatkozik a mondanivaló megértése és a költői eszközök befogadásának készsége között? Mennyiben és hogyan erősíti a kettő egymást? b) Milyen összefüggés van a megértés és a tetszés között? c) Hogyan jelentkezik a vers megértésének folyamatában az alkotó ember, a művész a tanulók előtt? — Ezek a pontok voltak a rendezők a felmért eredmények csoportosításában.

Mindezek előrebocsátása után az első variáció szerint végzett feladatok megoldásának eredményeit írom le, azaz azt vizsgálom, hogy milyen tapasztalatok kerültek felszínre a két vers elemeztetése során a 6., a 7. és a 8. osztályban az életkori fejlődés volumenét vizsgálva.

Az alábbiakban közlöm a két költeményt.

Az első vers

Szabó Lőrinc

Első versemet egy nyári napon
írtam, a hortobágyi vonaton.
Magam voltam. Dél. Tücskök. Vad meleg.
Duruzsoltak, álltak a kerekék.
Vártunk. Döcögünk. Ett az unalom.
Óhatnál végigdőltem a padon,
úgy kábított már a tücsökhöz
meg a sínek egyhangú üteme.
Így lesz ez Balmazig, Debrecenig?
Ásítottam. Dúdoltam valamit,
valami zsongót: zsongott, kattogott
vonat és világ. S egyszer csak, ahogy
rakosgattam a ringó szavakat,
rimbe kattant bennem két gondolat.
Ez felébresztett, mint valami vice.
Vers? Nagyot néztem. Hogy is volt csak? Így?
Egész jó játék. De fog menni? Ment!...
Felfrissülve értem el Debrecent.

Mint a példabeszédben

Váci Mihály

Én úgy szeretnék népem
mesélő emlékezetében
pár szóban megmaradni,
ahogy ma a beszédben
példa s bölcsesség képpen
közmondást szoktak bólogatni.
Öreg mondja a fiatalnak,
mindenki eltűnődve hallgat:
— Igen! e pár szó mily igaz!
— s egy életen át megfogadja;
eszébe sem jut, nem kutatja,
hogy aki a tanácsot adta,
hol van már, hol van! — és ki az?

I. A feladatmegoldások során nyert tapasztalatok első rendezője annak a problémának a vizsgálata, hogy milyen mértékben segíti az irodalmi mű tartalmának megértése az alkotás művészi-esztétikai jellegének megragadását, milyen kölcsönhatás mutatkozik a megértés és a „művészeti” befogadás között. Feltevélesem szerint a két tényező egymást erősíti. Ami esztétikai többletként járul a megértetthez, az a megismerés teljessé tételét szolgálja, viszont a művészi jelleg, az esztétikum befogadásának folyamata a megértés (megismerés) arányában jelentkezik, növekszik, illetve csökken.

A tanulók dolgozatai konkrét tényekkel igazolják ezt az állítást. A hatodikosok ugyanis, akiknek nagy része kevéssé értette meg a költemények mondanivalóját, az esztétikai motívumok lényegét észre sem vette. Határozottan kimutatható, hogy a megértéssel egyenes arányban táruult a tanulók elé a versek művészi, esztétikai többlete. Ugyanakkor a megértés foka az életkor gyarapodásával fejlődött. Tekintve azt, hogy az esztétikum befogadásához érzelmi motívációk szükségesek, nem tekinthetjük véletlennek a következő jelenséget: hatodik osztály után a hetedikben — a serdülés intenzívebb szakaszában — ugrásszerűen megnőtt a megértés és az esztétikai befogadás foka, míg a serdülés magasabb fázisában levő, tehát megközelítően egyenlő érzelmi reakciókkal élő hetedik és nyolcadik osztály között nem volt számottevő különbség.

Az elmondottakra plasztikus példa az alábbi három fogalmazvány. Témája: Az első vers c. költemény elemzése.

L. ERZSÉBET (6. oszt., magyar osztályzata jeles):

A verset háromszori olvasásra megértettem. Nekem az tetszett, hogy az író egy mondatban két gondolatot is összevon. Például azt, hogy a vonaton dúdolt valami zsongót, tehát valami fülbemászót, és hogy eközben zsongott a fülébe vagyis hogy ekkor hallotta a fülében a verset.

H. ZSUZSANNA (7. osztályos, magyar osztályzata jeles):

Szabó Lőrinc egy meleg nyári napon írta ezt a versét. A vonatban egyedül volt, s a tücskök ciripelése nagyon elálmósította. Az út számára nagyon unalmas volt. Ohatnál végigdőlt a padon, mert a sínek egyhangú üteme nagyon elkábitotta. Fél, hogy ilyen unalmas lesz az út Balmazig, Debrecenig. Magában dúdolt valamit, és ahogy jobban megfigyelte a szavakat, észrevette, hogy rimelnek. Magától kérdezte, hogy vers? Visszagondolt, hogy hogyan is kezdte el. Ahogy így folytatta a versköltést, egészen felfrissült. Így ért el Debrecenig.

Nekem nagyon tetszetek a versben a rövid mondatok. Az egész vers olyan lüktető, mint a vonat-zakatolás. Megfigyeltem, hogy a sorok vége igen összecseng. Váltakoznak a rövid és hosszabb sorok. Egy-egy mondat néha csak egy-egy szó. Szerintem ennek a versnek nincs súlyos mondanivalója.

H. EDINA (8. osztályos, magyar osztályzata jó):

Furcsa, hogy Szabó Lőrinc első verse nem úgy született, hogy most leül és akar írni egy verset, hanem véletlenül két gondolata rimelt, és erre jutott az a gondolata, hogy verset írjon. Ezt a versét valószínűleg azért írta, hogy megmutassa más embernek is, hogy a versírás nem is olyan nagyon nehéz. Szinte úgy magától jön. Azt akarta, hogy más, és minél több ember kapjon kedvet a versírásra. Valószínűleg a táj szépsége is nagy hatással volt rá, és az unalom szintén. Az ember rendszerint mindent megtesz azért, hogy ne unatkozzon. A zsongó és a ringó szavak, amelyeket használ, a benne unatkozó hangulatot mutatják. Ez a vers eléggé monoton, és ezzel még jobban kifejezi mondanivalóját. Pl. Dél. Tücskök. Vad meleg. Szinte játékot talált abban, hogy ő most verset ír. Ez nagyon meg is lephette. Utána már könnyű volt a szíve, és szinte gyerekesen örült, amikor kiszállt Debrecenben. Tulajdonképpen ez a vers nagyon egyhangú, de mégis nekem nagyon tetszett. Első olvasásra nem ragadja meg az embert, de utána annál inkább. Ilyen verset még nem is olvastam.

A 6. osztályosok közül legtöbbször nem értették meg, vagy csak részben értették meg a költeményt. (A vizsgálódás több irányú célját tekintve nem tartottam hibának, hogy a feladat túlméretezett követelményeket támasztott velük szemben.) A többszöri elolvasás valamit lendített a dolgon, de annak nyomán is csak bizonyos mondatok váltak világossá a gyermekek előtt. Miután a megértett rész a meg-nem-értett egészben nehezen találta meg a helyét, megszülettek az ilyen fogalmazványok:

„A vers első sorait nem értem, homályosak előttem. A közepe felé is érthetatlenné vált. A vége egész világos előttem és tetszik.” (R. GYÖNGYI)

„Nekem tetszett, mikor utazik (a költő), az első mondat. A tizenkettedik és a tizenharmadik sorban két szép kifejezés található: pl. ringó és rímbe kattant. A többi értelmetlen, többször el kellett olvasni. Sok a szóismétlés. A szavak fel vannak cserélve.” (E. MÁRTA)

„A vers tetszett első sorban azért, mert szép és csengő kifejezések vannak benne. Az tetszett a verssorok közül legjobban, amikor leírja a tücskök zenéjét és a vonatnak a kerekei kattogását.” (K. KÁROLY)

A következő fogalmazvány azt tanúsítja, hogy a tanuló hogyan próbált a lényegbe hatolni, miközben egy-egy résznél megakadt, s nem is jutott tovább.

„A vers értelmetlen, a szavak fel vannak cserélve. Az író egyszer jelen, másszor pedig múlt időben ír. Ezt írja az író: duruzsoltak. De kik? „Álltak a kerekek. Vártunk. Döcögünk.” Ha álltak a kerekek, akkor nem döcögött a vonat. Azért a versen sokat nevettem, pl.: Dél. Tücskök. Vad meleg.” (A. ANNAMÁRIA)

Tekintve azt, hogy a 6. osztályos gyermekek csak egyes részeket értettek meg a költeményből, a mondanivalót művészi emelő költői eszközöket, formai elemeket is alacsony fokon észlelték, ha egyáltalán felfigyeltek rá. Csak néhányan keresték a költői fordulatokat, szép kifejezéseket, a szemléletes stílus elemeit a versben — az eddigi tanulásuk során szerzett rutin alapján —, de a tartalomtól teljesen elszigetelve.

„Nekem az tetszett, hogy az író szép kifejezéseket rakott a sorokba, pl. duruzsoltak, döcögünk, zsongott.” (G. ÉVA)

A tanulók egy része mégis megérezte, hogy a versből művészi fokú költői hatás sugárzik, de mert nem értette, vagy csak részben értette meg Szabó Lőrinc mondanivalóját, megelégedett bizonyos — többször indok nélküli — általánosító értékeléssel. Az ilyenfajta megérzés „gyermeki intuíciónak” tekinthető, és feltétlenül értékes. Ez úgy látszik, akkor lép fel, amikor a megértés nem teljes vagy alacsony fokú, ilyenkor a tetszés mértéke és iránya is kialakulatlan.

„A vers szerintem elég értelmetlen, mert a mondat nincs befejezve... Ennek ellenére elég szép lehetne ez a vers, ha a mondatoknak lenne értelmük.” (SCH. ÉVA)

„Nagyon tetszett a vers, de nem értem, hogy a vonaton tücsök van.” (B. ÉVA)

A nem-értett, de tetszéssel fogadott szöveg esetében a tanulók általában nem említették meg a tetszés okát. Amit viszont megértettek és egyben tetszéssel fogadtak, azt indokolni is tudták. Indokolásukból kialakítható a rájuk jellemző értékelés láncolata.

„Tetszett ez a vers. Nem egyhangú, vannak benne hangulatos részletek is.” (SZ. MÁRIA) — „Tetszett... , hogy modern ez a vers, ez a sorokban is észrevehető pl. Vad meleg.” (G. ÉVA) —

Tetszett, mert magáról a költő mi mindent érzékeltetett.” (G. BÉLA) — „Nagyon tetszett ez a szakasz, mert szépek a szavak: ...Rakosgattam a ringó szavakat... Felfrissülve értem el Debrecent.” (M. EDIT.)

Ugyanekkor az érem másik oldalát, a nem-tetszést is bemutatom. Érdekes a gyermek (és a primitíven gondolkodó felnőtt) véleménye: amit nem ért, arról egyszerűen az a megállapítása, hogy értelmetlen. Nem az ő felkészültsége az alacsonyfokú, hanem a szöveg szerzője a hibás. Ez volt az indító motivációja annak, hogy a tanulók néha teljesen kategorikus kijelentéseket tettek, amit már eddig is néhány idézetben olvashattunk: „Túl modern. Nincs értelme. Homályos.” (M. EDIT.)

A hetedik osztályosok — elenyésző kisebbség kivételével (26-ból 2 fő) — megértették a költemény mondanivalóját. Nem egy-egy rész, hanem a teljes vers tartalmát felfogták. Többen (9 tanuló — 34,6%) a cselekmény megértésében egészen mélyre hatoltak. Észrevették pl. azt, hogy egy alkotó gondolat milyen felrázó hatással van általában az emberekre — hogy mindenütt lehet élményekre bukkanni —, figyelemmel kísérték a költő pár kérdéssel felvetett aggályát tehetségével kapcsolatosan, és meditációvá mélyítették azt — észrevették, hogy a zajokból harmónia alakítható —, vagy hogy a környezet különféle hatásokat vált ki az emberből.

„A vonat egyhangú zakatolása, a tücskök és a „vad meleg” ihlette meg először a még csak leendő költőt. És éppen ez az. Leendő költő. Milyen költő? Vetődik fel benne is a kérdés. Vajon ki tudom-e fejezni azt, amit akarok, és úgy tudom-e kifejezni, ahogy akarom? Ezek örök kérdések, minden kezdben felmerülnek. És mikor egy pálya a végefelé közeledik, ugyanezek a kérdések zaklatják az embert. Hogyan csináltam, jól csináltam?” (K. JUDIT)

„A külvilágból érkező zaj átalakítható ritmussá... (A költő) a kattogó vonathoz elmerengése közben ráébredt, hogy ritmust keltett benne, és egymáshoz illesztve a ringó szavakat, valami új, valami szép született, amit szavakban nehéz elmondani, de a képzelet kibővíti. Hát ilyen a vers.” (SZ. MÁRIA)

„... a tücsökléte, a vonat kattogása, a sok külső nesz egy különös furcsa, hangba folyik össze, és ekkor megszólal benne a gondolat. Verset ír. Ha magam elé képelem a vonatot, szinte hallok kattogását, a világ zsongását.” (V. ZSÚZSA)

„Szabó Lőrinc ebben a versben egy igen kedves emlékére gondol vissza. Az első vers. Ez olyan, mint egy orvos életében az első beteg. Hogyan született meg az első rím? A környék szülte az első gondolatokat. A csend, a magány, a vonat zakatolása, melyen Debrecenbe utazott, a tücskök zenéje, mely először kellemesen, majd monoton egyhangúsága kábítóan hatott a költőre.” (K. ZSÚZSANNA)

A hetedikesek eddig idézett elemzései is bizonyítják, hogy képesek voltak többet adni az egyszerű tartalom-leírásnál. A hatodikosokhoz képest legalább két átfogó fokozatot ugrottak (megértésen alapuló tartalom-leírás és a mondanivalóban való elmélyedésből adódó plusz). Ez azonban nemcsak mennyiségi, hanem minőségi többletet is jelent. Alább közölt megjegyzéseik azt is példázák, hogy jónéhányan felfedezték a mondanivaló művészi megjelenésmódját, és a tartalom, valamint a költői forma együttesének a gondolat egyszerű, mindennapi elmondásánál átütőbb erejét is észrevették.

„Például ez a rész nagyon tetszett: „Dúdoltam valamit, valami zsongót: zsongott, kattogott vonat és világ.” Ezzel azt akarja kifejezni, hogy a vonat kattogása ritmust alakított ki benne, és ezt a ritmust felhasználva leírta versét.” (SZ. MÁRIA)

„Ritmussá teszi a verset a sok hangutánzó-szó pl.: zsongott, kattogott. Ezek a hangutánzó szavak még olyanra teszik a verset, ... szinte olyan, hogy én is a vonathoz ülök, hallok a kattogást, zakatolást. Az egész vers lüktető. És az a lüktetés teszi, hogy a verset könnyű

elképzelni . . . feltűnik a robogó vonat, talán halljuk az egybefolyó lüktetést. Ez vígtaktusú dallammá alakul.” (O. ÁGNES).

Értékesek azok az elemzések is, amelyek a vers mondanivalójának logikája szerint próbálták a szerkezeti keretet megállapítani, és a tartalmat ebbe a formai elembe illesztve írták le. Ugyanakkor összehasonlították az egyes tartalmi egységek cselekményét és hangulatát, így rájöttek az ellentétnek, valamint a fokozásnak, mint költői eszközöknek sajátos, előrelendítő (itt: frissítő) hatására. Egyik-másik tanuló a — gyermekek körében közfeltűnést keltő — rövid mondatoknak a tartalom művészi kifejtésére szolgáló szerepét is felfedezte.

„Az első vers című költeményt két képre oszthatjuk. Az első az egyhangúságot, unalmat tükrözi a vonaton. (A költő) nem élvezte az utazás mámoros paradicsomát. Rövid mondatokkal színezi ezt a képet. A második képet élénkebbre, színesebbre festi, mert a dúdolt dal rímeit versebe foglalta. Költött . . .” (S. MÁRIA)

„(A költő) a vers elején leírja, hogy mennyire unalmas volt az utazás, következő soraiban már azt írja, hogy dúdolgatott és eszébe jutott két gondolat, amelyek — mint a vesszorok — rimeltek. Aztán többször elmondta magában, és jókedvvel érkezett Debrecenbe. A versben fokozatosan jobb a hangulata. Mert először unatkozik, később dúdol, végül eszébe jutnak a rimelő vesszorok és már jókedvű. Tetszik, mikor azt írja: rimbe kattant bennem két gondolat. Ez felébresztett, mint valami vicc. — Ettől kezdve jókedvű a költő.” (NY. GYÖNGYI)

„Szabó Lőrinc az első versét egy vonaton írta meg. Nagyon érdekesen írta és érzékeltette a tömönatokkal az unalmat. Az eseménysort a legegyszerűbben fejezte ki. A mondatokat ki kell egészíteni, hogy érthetővé váljon mondanivalójuk.” (O. GYÖRGYI)

Feltűnő volt a költő szavainak hatása a tanulókra. Azt lehet mondani, hogy nem akadt olyan tartalom-leírás illetve elemzés, amelyben ne találkozhattam volna a vers fordulatok kifejezéseivel, szójátékával. Csaknem mindegyik gyermek tetszését megnyerte ez a sor: „rimbe kattant bennem két gondolat”. A rövid mondatok is szinte parancsoló jellegű, figyelmet magukra vonó hatást gyakoroltak. A „Dél van. Tücskök. Vad meleg.” mondatok, amelyek a 6. osztályosoknál értetlenséget váltottak ki, itt több esetben tetszést értek el. Mint az előbbi példa is mutatja, néhány tanuló felismerte, hogy ezek az egyszavas mondatok tömören és ritmusosan fejezik ki a környezetet, a költő hangulatát.

Külön érdemes megvizsgálni azt a kérdést — ami a vizsgálódás egyik célja is volt —, hogy mennyire foglalkoztatta a tanulókat a költő személye. Megörökitették különféle megnyilatkozásait; magatartásának hol egyik, hol másik oldalát, sajátos, elképzelt vonásokkal bővítve a versben leírt személyi megjelenési formát.

Az unatkozó költőről így írtak:

„A versben a költő azt is megírja — és nem szégyenli —, hogy a vers megírása előtt unatkozott.” (D. GYÖNGYVÉR)

„A leírás után a költő helyébe tudom képzelni magamat. A vers elején leírja, hogy mennyire unalmas volt az utazás . . .” (NY. GYÖNGYI)

A tehetségét próbáló, erőfeszítést kifejtő költőt örököltette meg Sz. Mária.

„A vonatból látott szép tájak valami érzést keltettek benne, amit csak később értett meg. A szavak, amelyek belül égtek a szíve táján, késztették a megírására. Sok érzés vegyült még ebbe, amit szavakkal nem tudott elmondani vagy leírni, ezt addig mérlegelte, míg megtalálta a helyes kifejezést.”

Íme az aggodalmaskodó és elgondolkodó költő:

„Nekem az tetszett a versben: nem akarta elhinni, hogy sikerült az első vers megírása.

Képzeld, hogy máskor is fog menni? Sikerül verset költenie? Ez később bebizonyosodott. Belátta, hogy van érzéke a vershez.” (T. ÉVA)

„Álmódózása közben elgondolkozik azon, vajon tudna-e ő verset írni. Ezt versben így említi meg: Vers? Nagyot néztem. Hogy is volt csak? Így? Egész jó játék. De fog menni? Ment! ...” (D. GYÖNGYVÉR)

„Aggában kavargtak a gondolatok és a szavak. Ezek rímmel párosultak. Szinte mulatságos érzés töltötte el, mikor felébredt benne az a tudat, hogy ő tulajdonképpen verset írt. Csodálkozott, s kételkedett benne, hogy több verset is tud írni. Talán úgy gondolta, hogy csupán a véletlen szerepe, hogy ő verset írt. Megpróbálta még egyszer és ment. Ekkor gondolt először arra, hogy költő legyen.” (S. JÚLIA)

Az eredménynek örülő költő tűnik elénk a következő írásokból:

„... Egymás után jöttek a fejéből a tollába a gondolatok És frissen, vidáman szállt le a vonatról Debrecenben, mert sikerült megírnia az első versét.” (S. KRISZTINA)

„Tetszik, mikor azt írja: „rimbe kattant bennem két gondolat. Ez felébresztett, mint valami vicc.” Ettől kezdve jókedvű a költő.” (NY. GYÖNGYI)

Végül a tehetséges költőről írt K. Judit:

„(A költő) szavakba öntötte azt, amit a természet megalkotott. Ehhez tehetség kell, és akinek megvan ez a tehetsége, azt becsüljük, amiért nekünk adja egy darab papíron az egész világot. Ülök, olvasom a verset, és én is ott vagyok, ahol ő volt. Ott élek, és élvezem a táj szépségét, a levegő illatát. Boldog vagyok én is, mint ő akkor. Ha a verseket általában kellene jellemzni, azt mondanám: egy darab papíron az egész világ...”

A tanulók egy részét foglalkoztatta az a gondolat, hogy vajon a választott téma mennyire lehet alkalmas verselésre. Véleményükkel példát szolgáltatnak arra, hogy hogyan ítélnek meg bizonyos szituációkat esztétikai szempontból. Az osztályban tanuló nagyrészt leánygyermekek egyike-másika bizony elmarasztalta a költőt témaválasztása miatt. Lehet-e téma az, hogy hogyan született meg az első vers?

„A vers nem elég lenyűgöző. Nincs értékes mondanivalója. Nem köti le az ember figyelmét.” (SZ. JUDIT)

„A vers különben olyan közepes. Nem tetszett, mert nagyon könnyű, és nem köti le az ember figyelmét... Nincs komolyabb mondanivalója.” (L. VERONKA)

„Nekem úgy az egész vers tartalma nem nagyon tetszik, mert nem köti le az ember figyelmét. Megérteni meglehet, de nincs főbb mondanivalója.” (SZ. KATALIN)

A tanulók kifejezetten nem írták meg, hogy szerintük milyen téma alkalmas versebe foglalásra, de az előbbiekből is kitűnik, hogy a serdülő, romantikára hajló leányok a versben történő megörökítéshez méltóbbnak tartják a „lenyűgöző”, a drámaian felemelő (katarzist nyújtó) témákat. Az idézett tanulók — és még néhányan — SZABÓ LŐRINC játékos, szórakoztató és valóban nem megdöbbentő hatású költeményében nem látták meg azt, hogy a mindennapi élet kis és nagy jelenségei egyaránt versebe foglalhatók, a költészet „így is” szórakoztathat, sőt taníthat is, a költőt akkor érezzük személyes, sőt belső ismerősünknek, ha velünk azonos, mindennapi helyzetekben látjuk és képzeljük el őt.

Az előbbi gondolatkör folytatása az a kérdés, amit a 6. osztályosok nagyobb számmal, a hetedikesek elvétve tettek fel, s amit röviden így fogalmazhatunk meg: létrejöhet-e költői alkotás vonaton? Alkalmas lehet-e ilyen prózai hely az első vers megszületése számára?

„Őszintén szólva egy kicsit meglepődtem azon, hogy az első próbálkozás vonaton történt, de ezt már megszokhattam volna, hiszen a művészek mind olyan különös emberek.” (K. JUDIT)

A kérdésfelvetés összefügg azzal, hogy az iskolásgyermek az említett problémában fétisizmusra hajlamos talán azért, mert az eddig tanult költemények mind témaválasztásuk, mind létrejöttük körülményeiben eltérnek SZABÓ LŐRINC versétől. A költészet és valamifajta ünnepélyesség — helyesen és helytelenül egyaránt — összetartozik szemükben. Abban természetesen igazuk van — ha így értelmezték azt, amit véleményként leírtak —, hogy „Az első vers” mondanivalója egyszerű tény művészi játékos leírása. Nem tart igényt arra, hogy a gyermekek magasröptű eszmei mondanivalót magyarázzanak bele. Érdekes, hogy a fentiekben vázolt kérdések VÁCI MIHÁLY költeményének elemzésekor fel sem merültek, minden bizonnyal azért, mert ott az iskolásan tanított, már megszokott és jóval magasabb igényeket tükröző eszmei tartalmat: a nép, a közösség valamilyen formájú szolgálatát a tanulók felismerték és megtalálták.

Összegezve: a 7. osztályos gyermekek tehát elég széles skálán megértéssel és bizonyos fokú érzelmi átéléssel elemezték SZABÓ LŐRINC kijelölt költeményét. A „beleérzést” az idézett meditatív elemzésrészletek mutatták, amiről a 6. osztályosok körében még nem lehetett szó.

Miután példák során megmutattam, hogy a hetedikesek elemzése mind intellektuális, mind esztétikai vonatkozásban ugrásszerű eredményeket tartalmazott a hatodikosok teljesítményéhez képest, most azt vizsgálom, mit adtak a nyolcadikosok az egy évvel fiatalabbak elemzéséhez?

Mindenekelőtt rutinos tájékozottságot a vers tartalmi mondanivalójában. Míg a hetedikesek — a költő szavaival ugyan — de szinte kötelességszerűen leírták a vers témáját, cselekményét, mielőtt elemző vagy értékelő megjegyzéseket tettek, a nyolcadikosok jóval kevesebben foglalkoztak a tartalom-leírással. Feltételezve a megértés természetességét, általában az elemzésre vagy a szubjektív megállapításokra tértek. Illusztrációul szolgál erre a következő két fogalmazvány. Az első „in medias res” kezdi a fejtegetést:

„Érdekes az a versben, hogy egy ilyen egyszerű, hétköznapi dolgot ír le a költő. Nyilván azért is fogalmazta meg ilyen módon, kicsit monotonon. Ezt a monotonitást a hortobágyi táj is kiválthatta a költőből, és ebből az unalmas, álmosító világból akkor tudott kiszabadulni, amikor elkezdte megfogalmazni az első versét. Szerintem ezt a verset a költő azért írta, hogy megmutassa, hogy az unalmas hétköznapiakban is lehet találni örömet, és kell is találni, mert így magunk tesszük szebbé életünket. Nyilván a költőnek is ez volt az első tapasztalata, és ezt kötelességének érezte továbbadni.

A monotonitást fokozza találó hangulatfestő szavakkal. Pl. duruzsoltak, zsongott stb. A versnek a hangulata szerintem egész sajátos. Talán nem az a megszokott, de mégis valami egyéni szépsége van, ami leköti az embert. Első elolvasás alkalmával nem is tetszett annyira, mint a következőkben, mert csak akkor tudtam magam beleképzelni abba az unalmas útból és a költő hangulatába.

Nem olyan „fűlbemászó”, nem használ nagy szavakat, és mégis ki tudja fejezni magát és meg tudja értetni mondanivalóját. (R. KATALIN)

„Ez a vers semmiféle mélyebb gondolatot nem ébresztett bennem. Érdekes, hogy éppen egy unalmas utazás alatt született meg Szabó Lőrinc első verse.

Eddig el sem tudtam képzelni, hogy egy vers megszületéséhez ilyen kevés kell, hogy az embert a vonatkerekek kattogása, a tücsökléte versírásra ösztökélheti. Főleg az lepott meg, hogy a költő is csak akkor vette észre a rímbe kattant két gondolatot, amikor már megszületett. Azt hiszem, verset írni nem is lehet úgy, hogy valaki elhatározza, hogy verset ír, hanem az egész úgy magától jön.

Ebből az egyszerű versből is igen könnyen el lehet képzelni, hogy milyen unalmas egy utazás, ha az embernek nincs társasága.

Első olvasásra még nem is tetszett a vers, de azután minél figyelmesebben olvastam, annál inkább felkeltette az érdeklődésemet. (M. ILDIKÓ)

A tanulók — amint a fenti fogalmazványokból is látható — érzelmi tekintetben rendkívül színes, szubjektív indítású meditációkat szöttek verselemzésükbe. Pszichológiai szempontból értékesek ezek a hosszabb-rövidebb eszmefuttatások, mert betekintést engednek a serdülés magasabb szakaszába jutott leányok sajátos gondolat- és érzelmvilágába.

„Ebben a versben a költő egyik napjának pillanatnyi hangulatát idézi fel. Nem valami hétköznapi napról van szó, hanem arról a napról, amikor megszületett a költő első verse!” (G. MÁRIA)

„Mikor először olvastam, rögtön megértettem. Egyszerű és közérthető. Nem fellengzős, őszintén úgy van megírva, ahogy akkor a költő érezhette a nagy csendben és nyugalomban.” (R. JUDIT)

„Én mindig kíváncsi voltam, hogyan születik a vers. Mi kell hozzá? Szabó Lőrincnek ez a verse választ adott. Csodáltam ugyan, hogy ilyen egyszerű dolgok, és szinte a véletlen műve egy ilyen költemény.” (G. ÉVA)

„Ez a vers szerintem azt mutatja be nekünk, hogy hogyan lett író Szabó Lőrinc. Én úgy érzem, hogy első versét pusztán azért írta, mert unatkozott, és úgy volt vele, hogy-na írkalok valamit, mert különben megesz az unalom. Írt is, és abból olyasmi kerekedett ki, ami arra utalt, hogy van valami költői tehetsége. Ez olyan lehetett, hogy valaki unatkozik, és elkezd lerajzolni a körülötte levő tárgyakat. Aztán van, akinek sikerül, van akinek nem. Azt hiszem, nem úgy kezdte el első versét írni, hogy: — Na én most, ha törik, ha szakad, verset írok. — Így nem is lehetett volna (szerintem), mert ezt már magamról is tudom, hogy az ilyesmi nem megy.” (K. GIZELLA)

A rövid — tartalomra történő — utalások és a mondanivalóval kapcsolatos szubjektív meditációk kissé elterelték a tanulók figyelmét arról, hogy a téma formai sajátosságait a tartalommal összehatásban mélyebben elemezzék. Ebben a tekintetben egyáltalán nem múlták felül a hetedikeseket, hanem — ha nagyon átfogóan tekintjük a kérdést — kb. egy színvonalon álltak velük vagy inkább valamivel hátrább.

Néhány példát említek arra, hogy a tanulók hogyan elemezték az unalom költői leírását.

„Tetszik, hogy (a költő) gondolatai csaponganak, nem fejezi be őket, figyelme mindig elkalandozik másra. (Magam voltam. Dél . . .) Így is ki próbálja fejezni az unalmat, egyhangúságot. Mert egy téma sem köti le figyelmét huzamosan, sokáig.” (G. ÉVA)

„Dallamosan . . . hangzik az első két sor, de a következőkben néhány sor nagyon darabos, ez megbontja a vers összhangját.

Ugyanakkor ez illik bele, a költő darabos gondolatait, unalmát adja vissza.” (T. ERZSÉBET)

Itt is — mint a hetedikben, — van olyan tanuló, aki a költő hangulatváltozása szerint közelítette meg a vers szerkezeti felépítését:

„(A költemény) egyszerűen és nagyon közérthetően fejezi ki a költő gondolatait. Nagyszerűen leírja, hogy az út elején mennyire unatkozott. Ebből az unalomból egyszerre a vonat ütemes kattogása gondolatokat ébresztett benne. Már nem unatkozott, mire Debrecenbe ért. Az a gondolat, hogy verset írjon, felfrissíti az unalmas egyhangúságból . . .” (K. VALÉRIA)

A tanulók elemzési szintje nem elég mély. Részint — igen kevésbé — a tanultakra támaszkodtak, és kényelmesen, kisebb-nagyobb rutinjukból merítettek. Másrészt rábízták magukat a spontaneitásra, s ennek hatására egyiknek eredményesebb, másiknak kevésbé eredményes lett a feladat-megoldása. A konkrét és a tanulmányokon alapuló elemzést elnyomta a leányoknál sajátosan jelentkező — az előbbieken említett — érzelmileg színezett szubjektív fejtegetés, amelyet azután kiegészített a költeményről alkotott ítélet.

Hatodiktól kezdve minden osztályban megtalálható az értékelés három fokozata: nagyon tetszett, tetszett, nem tetszett. Mindenesetre hatodikban több volt a közömbös vagy kategórikusan negatív ítélet, amely összefüggött azzal a ténnyel, hogy a tanulók homályosan vagy egyáltalán nem értették meg a költeményt. — Hetedik és nyolcadik osztályban erről már nem volt szó. Ott megértették a verset, az is igaz, hogy nem mindig mint művészeti alkotást, hanem mint valamilyen cselekménysor leírását. Miután különböző szintű volt a beleérzés, a mondanivalót művészivé tevő és mélyítő költői eszközök értékelése, sőt az ezekre való egyszerű felfigyelés foka is más- és másként jelentkezett, a tetszésnyilvánítás is ezektől a körülményektől befolyásoltan alakult. Az ítéletalkotásra hatással volt továbbá az érdeklődési kör, a beállítódás, a különféle igények a vers tartalmával, kifejezéseivel, hangulatával szemben. A 7. és a 8. osztályosok értékelése mindenesetre jóval differenciáltabb volt a hatodikosokénál. A tetszést a következők váltották ki: a mondanivaló lényege, maga a versírás élménye, a tartalom és a kifejezési mód együtteséből adódó sajátos hangulat — egyéb nem lényegi, de a mondanivalóhoz tartozó tényező, pl. a játékosság, könnyedség, a formai elemek művészi jellege, esetleg tartalmassá váló tendenciája, pl. az egyszerű kifejezések, a közvetlen stílus.

Ezek után idézem néhány tanuló tetszésnyilvánítását.

„Szerintem a vers nem valami megkapó. Ez egy vidám vonati élmény, de nem vers. A negyedik sor „Vártunk. Döcögünk. Ett az unalom”, ez a rész valahogy szerintem nem versebe illő sor...” (B. EDIT)

„Nekem nem nagyon tetszik (a költemény). Szerintem, aki az unalomról akar írni, nem tud valami érdekeset írni. Nem szeretem, amikor egymás után egyszavas mondatok vannak. Nem tudja a figyelmemet lekötni, és nem tudok gondolkodni rajta...” (K. PIROSKA)

„(A költő) egy pillanatot örökít meg azok közül, amit eddig élt. Elég jól, de azért olvastam már jobb verset is. Ez egy aránylag érthető vers a más modern versek közül. Megtudja az ember belőle, ha valaki valami érdekeset és újat talál, és ha tudja csinálni, mennyire felfrissül tőle. Azért nem vagyok meglegedve (?!), mert nem jól van megfogalmazva... Nem szeretem a modern verseket!” (O. DALMA)

„Nem ismerem a vers költőjét, de azt hiszem, nagy művész lehet, hogyha egy jelentéktelen élményt ilyen színesen el tud mondani.” (L. CECÍLIA)

„Ez a vers nekem tetszik, olyan érdekesen írja le a költő, nem is mint verset, hanem mint valami nagy örömet, élményt. Olyan nagy szenzáció az, hogy most az ide-oda röppenő gondolatokból 6 verset írt!” (P. KATALIN)

Miután áttekintettem a SZABÓ LŐRINC költeményéről írt tanulói észrevételeket a hatodiktól a nyolcadik osztályig, VÁCI MIHÁLY versének elemzését vizsgálom az előbbi mű kontrolljaként. Mindenekelőtt egy kérdésre szeretnék válaszolni. A kérdés így hangzik: Tekinthető-e két költő verse alapján végzett elemzés egymás kontrolljának? Más a művek szerzője, más a témája. Mindkét költemény mind értelmi, mind érzelmi-hangulati, mind esztétikai tekintetben más visszhangot ver a tanulóiban.

Feltevésem és véleményem az, hogy ha a kijelölt művek tényleges tartalmára vonatkozó konkrét azonossági-összehasonlítási észrevételeket akarjuk egybevetni (ami az esetek többségében lehetetlen, és talán kisszámú, megközelítőleg hasonló tartalmú költeménynél történhet csak meg), ez valóban sikertelenségre vezetne. Ha azonban olyan általánosító jellegű, átfogó esztétikai kérdések alapján ejtjük meg a kontrollt, mint amilyeneket az eddigiek során is feltettünk, munkánk eredményes lesz. Ezek a kérdések — mint már emlí-

tettem —: a megértés és a művészi-esztétikai tényezők befogadásának összefüggése, a kettő kölcsönhatása, a megértés foka és a tetszésnyilvánítás kapcsolata mind olyanok, amelyek bármely irodalmi alkotás elemzése esetén figyelemmel kísérhetők, sőt több azonos művet esetén egymás kontrolljaként felhasználhatók.

Ez volt a hipotézisem, amikor minden egyes korcsoportban osztályonként 10—14 (jelestdől elégséges osztályzatú) tanulóval SZABÓ LŐRINC említett műve helyett VÁCI MIHÁLY költeményét elemeztettem. Természetes azonban, hogy a két vers kiválasztásánál olyan szempontokat tartottam szem előtt, amelyek elősegítik az összehasonlítást. Ezek a következők voltak.

1. Azonosságok a két költeményben: a) A két költő legalább megközelítően egy időben éljen. b) Lehetőleg a huszadik századi modern költészet képviselői legyenek. c) A versek azzal is alkalmassá váljanak szubjektív hatás keltésére, hogy az alkotók egyesszám első személyben írják magukról.

2. Különbségek a két költeményben: a) a témaválasztás, b) műfaj, c) feltehető megértési nehézségek foka. (Szándékosan nem soroltam a különbségek közé a két költő személyéből és művészetéből fakadó alapvető különbségeket, amelyek a szakemberek előtt nyilvánvalók, s amelyeket a vizsgálatnál nem tartottam szükségesnek tekintetbe venni.)

Az azonosságok és a különbségek vegyítését azért véltem fontosnak, mert megközelítőleg sem voltam biztos abban, hogy a vizsgálódásban a csak hasonló feladatok sikerhez vezetnek-e? Arra gondoltam, hogy az eredményeket néha frappánsabban felszínre hozza az, ha egymástól elütő tényezőkkel kapcsolatos állásfoglalásokat tudok összehasonlítani, hiszen valamit az ellentétével is lehet bizonyítani vagy cáfolni.

A „Mint a példabeszédben” című költemény tartalmát a tanulók jobban megértették, mint SZABÓ LŐRINC versét. Ennek okát a következőkben látom.

A költő egyszerűbb mondatszerkesztéssel és kifejezésekkel — természetesen művészi fokon — jobban megközelíti a mai köznyelvet, mint SZABÓ LŐRINC idézett versében.

VÁCI MIHÁLY műve egyetlen önvallomás-szerű óhajnak közvetlen hangú megfogalmazása. SZABÓ LŐRINC költeménye cselekménysort ír le, olyant azonban, amelynek megértéséhez nemcsak intellektuális készség és a költői eszközök ismeretében, elemzésében fokozott képesség szükséges, hanem bizonyos tapasztalati átélés is, tudniillik arra vonatkozólag, hogy hogyan fűzhet rimbe gondolatokat a vonat egyhangú zakatolása és egyéb szubjektív hangulati tényező, pl. az unalom. Az a gyermek, aki a vonat álmosítóan ütemes zakatolásával még nem dúdolt együtt, beleélés híján nehezen értheti meg a vers lényeges pillanatát.

VÁCI MIHÁLY költeménye továbbá rövidebb, mint SZABÓ LŐRINCé. A rövidség itt egyben azt is jelenti, hogy a megértést igénylő követelmények határai is szűkebbek; egy óra alatt több idő juthat a tanulóknak a rövidebb, és kevesebb a hosszabb vers elemzésére.

Mindamellet, hogy a 6. osztályosok VÁCI MIHÁLY művét magasabb szinten értették meg, mint SZABÓ LŐRINCét, a megértés még felületi fokon sem tekinthető átfogónak. A részeknél megakadó elemzés, a felfogás nehézségei itt is jelentkeztek, csak sokkal kisebb mértékben.

„Én úgy értelmeztem a költeményt, hogy a költő tanácsát megfogadják a fiatalok, de nem törődnek vele, hogy az kitől származik. — De ezt a verset nehezebben lehetett megérteni, mint pl. az Arany-verseket.” (D. NÓRA, jeles)

„Nehezen érthető. Nekem nem tetszett, hogy a fiatal a jó tanácsot akkor egész életen át megfogadta, mikor az öreg mondja. De mikor meghalt, akkor eszébe se jutott, nem kutatta. A költő úgy akar pár szóval a nép emlékezetében megmaradni, ahogy ma bölcsesség helyett közmondást emlegetnek.” (F. KÁROLY, közepes)

A tartalom szépségét kibontakoztató költői eszközök közül a hasonlatot azok a hatodik osztályos tanulók említették meg, akik a mondanivalót megközelítőleg megértették.

A 7. osztályban — egy gyermek kivételével — mindegyik tanuló megértette a verset. Tartalmát általában a költő szavaival írták le. A hasonlatot vagy maguk is alkalmazták a szöveg írása során, vagy kiemelték, mint művészi eszközt. Többen utaltak a költemény megkapó hangvételére, igaz mondanivalójára, tömörségére, tanító célzatára. Némelyik tanuló figyelmét különösen megragadta egy-egy kifejezés (pl. „eltűnődik”). Ismét megjelenik a 13 éves serdülő leány belső átélésből, érzelmi reagálásból fakadó meditatív hangvétele.

„Váci Mihály azt szeretné, ha versei úgy maradnának meg az utókor számára, mint a jótanácsok. Megfogadjuk azokat, de elfeledjük, hogy ki is tanácsolta. Fennmaradjanak a versei, de ne tudják, ki volt Váci Mihály, milyen ember volt, és most hol van . . . Olyan érzésem támadt a vers olvasása közben, mintha egy kis elhagyatott faluban lennék, csak öregek között, és ebben a faluban én vagyok egyedül fiatal. Nem érzem jól magam öregek között. Szeretem az érzelem-dús, a kicsiknek szóló verseket. És főleg azokat, amelyek eseménysorozatot mondanak el. Szeretem a vidámságot és az életet.” (S. BRIGITTA)

A 8. osztályosok szintén megértették a költeményt. Miután megértési nehézségeik nem voltak, kissé fölényesen is kezelték, s kevésbé figyeltek fel a költői eszközökkel veretessé tett, önvallomáshoz méltó hangvételére. A költeményt átfogó hasonlatról, művészi kifejezésekről azonban többen tettek említést. Semmiesetre sem mutattak ebben a tekintetben többet, mint a 7. osztályosok. Egyik-másik elemzésén erősen látszik a felszínes munka.

„Az író ebben a versében azt szeretné kifejezni, hogy ő nem arra vágyik, hogy az ő nevét hangosan zengjék, és mindenki felfigyeljen rá, amerre csak jár. Ő ebben a versben azt akarja az olvasó figyelmébe ajánlani, hogy nem vágyik nagy hírnévre és nagy dicsőségre, nem kell neki semmi más, csak az, hogy a népe mesélő emlékezetében pár szóban megmaradjon. Sajnos érzéseim a vers iránt nem fejezhetők ki, mert ez a vers nem ragadta meg gondolataimat, hogy én azokat le tudjam írni. Talán ezért is tudtam ilyen keveset írni.” (SZ. MÁRIA)

„Ebben a versében a költő azt akarja kifejezni, hogy ha ő már meghal, akkor a versein keresztül úgy emlékezzenek rá a fiatalok és az öregek egyaránt, mint egy olyan emberre, aki verseiben tanácsot ad azoknak, akik rossz útra tévedtek, és aki szerény, és ne úgy, hogy az ő nevét és egyéniségét mindenki hangoztassa és dicsőítse, hanem csak pár szóban emlékezzen rá. A versekkel nem szoktam különösebben foglalkozni, és ha el is olvasok egy-egy verset, nem szoktam mélyebben belegondolni a költő érzéseibe, és talán ezért is nem tudok a költőnek erről a verséről többet írni!” (T. MÁRIA)

Formai tekintetben többen felismerték a tanulók közül az időmértékes verselést, ami plusz a 7. osztályhoz képest.

Míg 6. osztályban csupán két gyermek, addig 7. osztálytól felfelé csaknem valamennyi foglalkozott a költő jellembeli tulajdonságaival. Érdeklődést keltett az ember magatartása. Nyolcadik osztályig a költő szerénységéről írtak, és kifejezték tetszésüket e tulajdonság iránt. Nyolcadik osztálytól differenciáltabban ítélték a költő megnyilatkozásáról. „Szerény, önzetlen”, „szeretne jót és hasznosat tenni”, „szereti hazáját” — mondták. Mások helyenként kritikai élel nagyravágyást emlegettek.

Mi az, ami a költeményben általában tetszett? A 6. osztályosok, akik kevésbé értették meg a vers mondanivalóját, kevésbé is nyilatkoztak erről a kér-

désről. Viszont jobban megértették, mint SZABÓ LŐRINC költeményét, így negatív értékelés is csak elvétve akadt. Volt olyan, akinek a hasonlat tartalmi vonatkozása tetszett, másnak a költő szerénysége, ismét másnak a fiatalokkal kapcsolatba hozott tevékenység:

„Nagyon tetszett, hogy a költő a fiataloknak akarja átadni élettapasztalatait . . . Tehát a saját tapasztalatait a nép és a nemzet javára használja fel.” (O. VIKTÓRIA)

Volt, aki negatív előjelű cselekvés felett mondta ki ítéletét: nem tetszik, ha a fiatal elfelejti a jó tanácsot adó öreget (F. KÁROLY).

A 7. osztályban a tetszés köre bővült: az említett magatartási jegyekhez hozzájárult a témaválasztás igenlése, a figyelmesség a baráti hangvételre. Gyakori a tanulókra ható versrészletek közlése. Ilyen esetekben nem tudhatjuk, hogy tartalmi vagy formai elemek gyakoroltak-e hatást a gyermekekre. Gazdagon indokolta pozitív értékelését B. Magda, magyarból jeles osztályzatú tanuló.

Nekem pl. egyszeriben megtetszett ez a vers. Rövid, de a tartalma velős. Egy kis gondolkodás után mindenki rájön, miért is írta ezt a költő. Mindenkiben megvan az, hogy az utókor számára szeretne emlékezetes lenni, s én úgy érzem, hogy Váci Mihály ha szerényen is, de ezt akarja hangsúlyozni. A versnek főleg szerénysége tetszett, nem is nagyon céloz a költő magára, hanem mintha több művésztársa nevében beszélne.

„— Igen! e pár szó mily igaz! —
eszébe sem jut, nem kutatja,
hogy aki a tanácsot adta,
hol van már, hol van! — és ki az?”

Az első vizsgálódás befejezésekképpen a következő tapasztalatokat összegezem.

1. Az alkotás megértésének foka, valamint a költeményeket művészi tevé esztétikai, költői tényezők befogadása kölcsönhatásban jelentkezett. (E tekintetben más tényezők befolyásoló hatását is természetesen tekintetbe kell venni, ezek megfigyelése azonban túllépett a mostani eredménykutatás keretein.) Ha a tanulók valamilyen formai elemre önmagában figyeltek is fel, de nem értették a művet, a költői eszközökre utalás nélkülözötte a megfelelő tartalmi bázist. A versek művészi többletének utóbbi megközelítési módja mondanivaló híján üres járatú, s nem vezet beleérzéshez, átéléséhez.

2. A költői alkotás mondanivalójának teljes megértéséhez az egyes részek felfogásán keresztül vezetett az út.

3. A megértés foka befolyásolja a tetszést illetve nem-tetszést, tehát a tanulók ízlését.

4. A költemények témaválasztásának helyeslésére vagy visszautasítására hatást gyakorolt a tanult iskolai anyag és az ehhez való tapadás.

5. A mű megértésén alapuló kritikai érzék számbavehetően a 7. és a 8. osztályosoknál jelentkezett.

6. A serdülés fejlettebb szakaszában levő gyermekek — jelen esetben 7. és 8. osztályosok, főleg leányok — a megértésbe sok szubjektív elemet vegyítettek. Megjelent a beleérzés, egyik-másik tetsző gondolat szubjektív vonatkozású továbbbővítése. A megértés és az érdeklődés növekedésével a serdülők boncolták a személyi tulajdonságokat, s egyik-másikuk ebben a tekintetben meglehetősen fejlett differenciálásra is képes volt.

II. Hogyan alakult a helyzet két olyan — azonos tanár irányítása alatt álló — 6. osztály teljesítményének összehasonlítása esetén, amelyek közül az egyik zenei tagozatú csoport volt?

Megállapítható, hogy a zenei tagozatú gyermekek magasabb százalékarányban értették meg mindkét költemény tartalmát, mint a másik csoport növendékei. Míg a nem-tagozatos osztályban SZABÓ LŐRINC költeményének lényegét 19 gyermekből 3 (15,80%), VÁCI MIHÁLY versének legfőbb mondanivalóját 10 főből 6 (600/0) értette meg (a 29 tanulóból összesen 310/0), addig a zenei tagozatban a versek lényegét SZABÓ LŐRINC műve esetében 20-ból 9 diák (450/0), VÁCI MIHÁLY költeményénél pedig 12-ből 7 növendék (58,30/0) fogta fel (az összes 32 főből 16, 500/0).

Érdekességgéppen közlöm egy általános tantervű és egy zenei tagozatú osztályba járó gyermek írását. Mindkét tanuló magyarból elégséges osztályzatú.

K. MÁRIA (ált. tantervű oszt.)

G. LÁSZLÓ (zenei tag. oszt.)

„A vers nem egészen érthető, például:
Magam voltam. Dél. Tücskők. Vad meleg
Duruzsoltak, álltak a kerekék.
Jól csendülnek a sorok végén a rímek.
Nagyon jó a befejezése a versnek.”

„A költő első versét egy vonaton írta.
Leírta a tájat. Három városról írt: Óhatról,
Bálmazról, Debrécenről. Gondolkozott, mit
csináljon. Megpróbált verset írni. Sikerült
neki. A vers után vidáman érte el Debrecent.
— Elbeszélő költemény

A 6. zenei osztály tanulóinak műelemzését elég nagyfokú intellektuális megközelítés jellemezte (ezt a tényt némileg a fenti G. László fogalmazványa is illusztrálja), érzelmi motívumok csak elvétve jelentkeztek. Koruknál fogva azt hiszem természetes — és az előző vizsgálat is azt mutatta —, hogy ebben a korban a művel együttgondolkodás ritkán található meg. Jellemző volt azonban, hogy a tanulóknak csaknem egyharmada kimondottan bírálta a verset, sőt továbbmenve: változtatási ajánlatokkal élt elsősorban SZABÓ LŐRINC művével kapcsolatosan. Gyermekesen javasolt pl. címváltoztatást, szavak kicserélését, esetleg aránymódosítást olyan formában, hogy a költő írhatott volna többet is a tájról.

„A vers első részében nagyon rövidek a mondatok. A táj leírását lehetett volna bővebben is leírni.

„Duruzsoltak, álltak a kerekék.” Ezt nem értem azért, mert ha egyszer állnak a kerekék, akkor nem duruzsolhatnak (szerintem). „Dúdoltam valamit, valami zsongót: zsongott, kattogott vonat és világ.” A zsongót után én nem tettem volna azt a szót, hogy zsongott, inkább valami más kifejezést használnék. Ez a vers szerintem jó, de vannak benne olyan dolgok, amik nem érthetők.” (S. JUDIT)

Kissé furcsának, esetleg fölényeskedőnek is tűnt nem egy tanuló fentihez hasonló megnyilatkozása. Lehetséges, hogy összefüggésben van az általánostól elütő helyzetükkel.

A „művészi”, az „esztétikai” irányában megmutatkozó érzékenység felmérése során a tagozatos csoportban szembetűnt egy olyan jelenség, amely — lehetséges — a gyermekek zenei képzésével függ össze. Fokozottabb érdeklődést tanúsítottak a formai elemek iránt, mint az általános tantervű osztály tanulói. VÁCI MIHÁLY költeménye esetében erősen foglalkoztatta őket a *sorok hosszúsága, elhelyezése*, a feltehetően megértett versből erre helyezte a főgondot néhány gyermek.

„Minden szakasz három sorból áll. A három sor közül az első kettő rímel. Nem egyenlő szótagú. A vers könnyen megérthető...” (D. LÁSZLÓ)

A sorok szépen összecsengnek. Én, ha a költő helyében lettem volna, nem külön sorokba írtam volna az első szakaszt, hanem valahogy úgy kellett volna megszerkeszteni, hogy egy mon-

dat kb. két sor legyen. Szerintem a III. szakasz 2. sorában az utolsó szó nem jó úgy, hogy „hallgat”, hanem az kellene, hogy „mondja”. Egy kicsit régies stílusban íródhatott, mert a „mily” szó mai formája „milyen”. Az utolsó sort valahogy a többihez kellett volna írni. Nekem különben tetszik, csak rövid.” (M. LILLAN)

„Egy szakasz három sor. A három sor közül az első kettő összecseng. Nem egyenlő szótag-számú és nem ütemes vers. Könnyen meg lehet tanulni.” (O. TAMÁS)

SZABÓ LŐRINC művének elemzése során a tanulók többször utaltak a *sorok összecsengésére, a ritmus, rím* kérdésére. Felfigyeltek továbbá a *hangokkal* kapcsolatos kifejezésekre: Tetszett például a „kerekek egyhangú kattogása” kifejezés, a „tücsökciripelés”, a vers „lüktetése”. Lehetséges, de nem bizonyos, hogy utóbbi megjegyzéseik is zenei fejlettségükkel kapcsolatosak.

Az összehasonlítás eredményét összegezve megállapítható, hogy a vizsgált zenei tagozatú osztály tanulói az általános tantervű csoport növendékeinél magasabb megértési fokot árultak el. A főmai elemek, a művészi eszközök iránti érzékük és érdeklődésük jóval magasabb szintű, mint a másik osztályba járó gyermekeknél. Kritikai érzékük fejlett.

III. A vizsgálódás harmadik szakaszában két nyolcadik osztály a két költeményt módosított feladat-kitűzéssel elemezte. Az iskolai versmegbeszélés szokásait követve kérdéseket adtak fel, s válaszoltak is ezekre, mint a bevezetésben már említettem.

A kiinduló formában megoldott feladat és módosított változata eredményeinek összehasonlítása azt célozta, hogy feleletet kapjak arra, melyik módszer alkalmasabb az irodalomesztétikai és az általánosabb esztétikai nevelési szempontú eredményességvizsgálatra olyan esetben, amikor a tanulóknak az iskolában tanultakat a gyakorlatban, ismeretlen, de bármikor kezükbe kerülhető költeményen kell alkalmazniok.

A feladat-megoldások tanulmányozása során a következő tapasztalatokat vontam le.

a) Az elemzendő költemény egészének kérdések szerinti felbontása nagyobb megfontolásra készítette a tanulókat. Munkájuk a részletezés, analízis következtében elmélyültebb, tartalom tekintetében több oldalú lett. Ezt a megoldást egy példával illusztrálom.

„Szabó Lőrinc: Az első vers

Milyen körülmények között írta meg (a költő) az első versét?

— Vonaton utazott. Unalmában véletlen eszébe jutott két gondolat, ami rímelt.

„...rakosgattam a ringó szavakat, rímbe kattant bennem két gondolat.”

Milyen fokozatokon megy keresztül utazás közben?

— Először unatkozik, majd dúdol „valami zsongót”, elalél, a „rímbe kattant” gondolatok felébresztik. Próbálja újból elmondani a verset és sikerül. Az első vers sikerétől felfrissül. Nagyon érdekes, hogy az első sorokban az unatkozás gyötrő perceit írja le, az utolsó sorban pedig a megkönnyebbülést, a felfrissülést tárja elénk.

— Ismertesd a vers nyelvi szépségeit!

Felsorolás, ellentét, költői kérdés, alliteráció, megszemélyesítés, hasonlat.

Költői kérdés: „Hogy is volt csak?”

Alliteráció: „zsongót, zsongott”

Hasonlat: „felébresztett, mint valami vicc.” (K. ILDIKÓ)

b) Ez a feladatvariáció nagyobb erőfeszítést igénylő probléma-megoldást kívánt a tanulóktól, mint az előbbi. Mélyebben kellett a mondanivaló egyes szakaszaiba hatolni, hogy kérdezni lehessen rájuk, jobban megszerezni a megértett tartalomra vonatkozó gondolatokat, és egyben fel kellett eleveníteni a verselemzés iskolagyakorlatainak kérdéseit. (Ez utóbbi azonban részben könnyí-

tést is jelentett a további munkában.) A feladat első variánsa esetében több lehetősége volt a spontaneitásnak, a tanulók lényegében bármilyen irányban „zöld jelzés” mellett haladhattak.

A kérdésfeltevéses feladat-megoldás azonban azt a veszélyt is magában rejtí, hogy a kérdések főleg intellektuális vonatkozású mondanivalóra vonatkoznak; a szubjektív érzelmi színezetű megnyilatkozások kevésse jelentkezhetnek. Ritkábbak voltak a költő személyével kapcsolatos eszmefuttatások, legfeljebb egy-két megjegyzés szólt erről. Ebben a tekintetben tehát nem annyira irodalomesztétikai szempontból, hanem inkább esztétikai nevelési szempontból lettek szegényebbek a feladatmegoldások.

A két nyolcadik osztályt azonos magyarszakos tanár tanította. Az egyik csoport zenei osztály volt, a másik általános tanterv szerint haladt. A feladatmegoldások eredményeit összehasonlítva megállapítható, hogy a zenei osztály ismét nagyobb mértékben reagált a művészi eszközökre, vagy ahogyan ők mondták és tanulták: „nyelvi szépségekre”, mint a másik csoport. Típuspélda az alábbi két, magyarból négyesosztályzatú tanuló fogalmazványa:

K. ERZSÉBET ált. tantervű 8. oszt. tanulója:

„Az első vers

Hol született meg az első vers?

— A vonaton született meg, egy nyári napon.

Hogyan írja le a költő, hogy milyen volt a környezete?

— Egymaga van. Nagy a meleg. Amikor elindul a vonat, akkor unatkozik. Óhat állomásnál egyre jobban kábította az egyhangúság. Költői kérdést tesz fel: „Így lesz ez Balmazig, Debrecenig?”

Hogyan jött létre mégis a vers?

— Unalom következtében dúdolgatott, s a szavak egyszercsak rímbe kattannak. Eleinte azt hiszi, hogy csak vicc, nem is nagyon törődik vele. Rájön később, hogy egész jó játék. Felfrissülve érkezik Debrecenbe. Ezzel azt akarja kifejezni a költő, hogy ha gondolkozik vagy gondolata támad valakinek, akkor még a legunalmasabb utazás is érdekessé válhat. Az ő esetében viszont az öröm, hogy verset ír, ez tette boldoggá.

Milyen nyelvi szépséget találsz a versben?

— Megszemélyesítés: „...ringó szavakat’

„Vad meleg.”

„Úgy kábított már a tücsökgzene.

meg a sínek egyhangu üteme’

H. PÉTER zenei 8. osztály tanulója:

„Az első vers

Hol írta a költő első versét?

— „Egy nyári napon...” „...a hortobágyi vonaton.”

Milyen napszakban készült a vers?

— Déli „vad melegben”.

Mit tett a költő unalmában?

— Az unalom és a lassú, dőcögő utazás miatt elálmosodott és végigdőlt a padon.

Milyen hangokat hallott utazás közben a költő?

— Fülébe zengett a kábító tücsökgzene, a kerekék és a sínek kábító, egyhangú zökkenése, csattogása.

Mivel szórakozott az utas?

— Dúdolgatott „valami zsongót: zsongott, kattogott vonat és világ. „S egyszer csak, ahogy rakosgattam a ringó szavakat, rímbe kattant bennem két gondolat.” S így lassan formát öltött egy vers, amiről mi beszélünk.

Mit ért el a vers hatalma?

— „Felfrissülve értem el Debrecen.”

Tetszett a vers?

— Bevallom, váratlanul ért, hogy modern verssel akadt dolgom. De elragadott a vers

könnyűsége, játékos pajkossága. Végeredményben tetszik is nekem.

Milyen nyelvi szépségeket vettél észre benne?

— Alliterációt, költői kérdést, szóismétlést, megszemélyesítést, hasonlatot, felsorolást. Mondjál rájuk példát!

— Alliteráció: valami vicc, jó játék.

Költői kérdés: De fog menni? Hogy is volt csak? Így?

Szóismétlés: zsongót, zsongott (*ez téves!*) Menni? ment.

Megszemélyesítés: Duruzsoltak, álltak a kerekék.

Hasonlat: Mint valami vicc.

Felsorolás: Balmazig, Debrecenig.

Mi a megszemélyesítés?

— Egy élettelen tárgy élő tulajdonságokkal való felruházása.

A zenei tagozatú osztály tanulói a nyelvi szépség illusztrálására általában nemcsak több formai elemet említettek meg, hanem sokoldalúan elemeztek. Felsorolásukat az esetek többségében idézetekkel is példázták. A nem-tagozatos osztály ebben a tekintetben szűkebb körben mozgott, előfordult, hogy némelyik tanuló számításon kívül hagyta a formai elemeket, vagy csupán egy-egy gyakran előforduló, közismert költői eszköz után kérdezett (pl. megszemélyesítés).

Mindkét osztály — az esetek többségében — elszakította a formai elemeket a tartalmtól. Ennek oka az irodalomtanítás módszerbeli problematikájához tartozik.

A zenei tagozatú osztályban — 28 tanulónál — differenciáltabb és többoldalú a költemény értékelése, mint a másik csoportban. (Ez a kérdés összefügg az ízlés fejlettségi fokával is.) Ha számbavesszük azt, hogy mi ragadta meg a tagozatos osztály tetszését, a következők szerint csoportosíthatunk. SZABÓ LŐRINC művét tekintve: a vers hangulata, az, hogy „kellő benyomást keltett”, játékosága, könnyedsége, vidámsága, bizonyos részek plasztikus leírása (pl. a hortobágyi meleg, az unalom, *az unalomból a felfrissülésbe való átmenet*), egyes kifejezések, az egyszavas sokat sejtető mondatok. A nem tagozatos 29 tanuló-ból álló csoportban a következő körben mozgott a tanulók értékelése ugyanennél a költeménynél: tetszett nekik az utazás leírása, a tömör és hangulatos kifejezés-mód, a rövid mondatok alkalmazása, a változatos stílus.

VÁCI MIHÁLY költeményében a zenei tagozatú osztály értékelte a költő szerénységét, továbbá, hogy egyszerűen, világosan, közérthetően írta le vágyait. Tetszett, amit a közmondások igaz tartalmáról közölt, és néhány kiemelt szakasz: főleg az utolsó. Az általános tantervű osztály többet foglalkozott a költő tulajdonságaival mint a másik csoport, és itt is megmutatkozott, hogy az előbbieket inkább intellektuális oldalról közelítették meg az elemzést. A nem-tagozatos osztály tanulói arra a kérdésre, hogy mi tetszett a költeményben, a költő szerénységét említették válaszul, kiemelték, hogy szereti népét, az egész népet akarja nevelni. A magatartás tekintetében tehát differenciáltabban értékelték —, hogy úgy mondjam: erősebb érzelmi aláfestéssel, mint a másik csoportba járó gyermekek. Egyiknek például azért tetszett a költemény, „mert egyetért a költő kívánságával”. A tanulók tetszése ezek szerint inkább etikai vonatkozásban jelentkezett. A stílusra, mint a tetszés tárgyára mindössze egy esetben történt utalás („egyszerűen és érthetően ír a költő”), a tartalmat művészivé tevő költői eszközökkel nem foglalkoztak.

A két költemény elemzésének variált feladat-megoldása több érdekes adalékot szolgáltatott az esztétikai nevelés mai helyzetéről. Lehetőséget adott arra, hogy végigkísérjem és megvizsgáljam 6-tól 8. osztályig a megértés foká-

nak és a mű esztétikai vonatkozású feldolgozásának összefüggését, továbbá összehasonlításokat végezhessek tagozatos és általános tanterví osztályok elemzése, megértési foka, esztétikai fejlettsége között.

A jelzett módszerű feladat-megoldatást — mégpedig mind a fogalmazásos, mind a kérdésfeltevéses elemzést — alkalmasnak vélem eredmény- illetve szintvizsgálatra. Helyesnek találok a kettő variálását azzal a megjegyzéssel, hogy a kérdésfeltevéses módszer alsóbb felsőtagozati osztályokban — véleményem szerint — aligha alkalmazható.

Az ilyen — meghatározott időszakban végzett — felmérés kontrollt nyújt a tanárnak munkája fokáról, az eredményekről és a hiányokról.

A feladat-megoldások azt igazolták, hogy a felsőtagozat 7. és 8. osztályai-ban a tanulók önállóan is képesek elemezni, de csak akkor, ha jó a tanári irányítás. Irodalmi, illetve versismereti körük tehát ilyen önálló feladatok kijelölésével és végrehajtásával is bővíthető. Ez a tény viszont további tantervi következtetéssel is járhat: a tantervi anyag növelhető jól kiválasztott, önállóan elemzendő költeményekkel.

A feladat-megoldások azt is igazolták, hogy a tanulók fogalmazványai gazdagodtak a két költő kifejezéseivel. Kedvezően hat, ha a tanulók a költeményeket kézhez kapva állandóan szemmel kísérhetik (előttük ismeretlen vers önálló elemzése másként el sem képzelhető). Ilyenformán gazdagodik kifejezőképességük, esztétikai érzékük. Ugyanakkor — az említetteken kívül — a tartalmi megértés fokát is fejleszti a lehetőség a mű többszöri elolvasására.

Végezetül még csupán azt szeretném megjegyezni, hogy a vizsgált tanulók száma viszonylag kicsi. A feladat-megoldások zöme leánytanulóktól származik. Egyes osztályokban a koedukációs arányok a leányok javára billentek, más osztályokban még nem futott fel a koedukáció a felmérés idején. Feltehető — ma ez a tapasztalat —, hogy a leányok fejlettebb irodalmi és esztétikai érzékel rendelkeznek, mint a fiúk. Ez utóbbiak elismerésre méltó produkcióját azonban nem egy jó elemzés igazolta. (A tanulmányban is olvashattunk ilyent.) Mindenesetre a kérdés nem lezárt. Ebben a problematikában a különbségek és az azonosságok megállapítására további kutatások szükségesek.

A. Веребей Лузетине

ОПЫТЫ, ПОЛУЧЕННЫЕ ПО ЭСТЕТИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ, ДВУХ СТИХОТВОРЕНИЙ

Автором проанализовано по одному относительно легкому стихотворению двух современных поэтов с 6-, 7- и 8-классниками восьмилетней школы, то-есть с учениками 11—13-летними. Исследована мера помощи, оказываемой пониманием содержания литературного произведения охватыванию художественного (эстетического) характера произведения; связь понимания и увлечения; в процессе понимания как увидит ребенок творящего человека (поэта). В очерке, проиллюстрированном многочисленными примерами, устанавливается ясная связь понимания с увлечением. Истекая из этого, наблюдается значительная разница между оценками меньше понимающих шестиклассников и больше понимающих учеников высших классов. С ростом понимания и интереса ученики начинают анализировать личные свойства и появляется критика. Автор, хотя и ее наблюдения происходят из сравнительно малочисленных и заранее определенных групп учеников, и ее результаты могут быть обобщены только в ограниченной мере, правильно указывает на необходимость включения самостоятельного анализа и воспитания на чтение и оценку в преподавание литературы.

ANALYSIS OF TWO POEMS AND ITS IMPLICATIONS FOR AESTHETIC EDUCATION

The author made pupils of the 6th, 7th and 8th grade of primary school (age group 11—13) analyse two modern poets' comparatively simpler poems. The object of the study was to reveal the following: in what way can understanding the content of a literary work contribute to the grasping the creative (aesthetic) aspects of the work; what is the relation between understanding and liking; in what way does the creator of the work (the poet) appear for the child in the course of understanding the poem. Numerous examples are presented showing a clear connection between understanding and liking, as a consequence, there is marked difference between the evaluations of the 6th grade pupils understanding less and those of the higher grade who understand more. Parallel with the increase in understanding and interest, analysis of personal traits and criticism appear. Although data derive from a relatively small number of pupils and generalizations are warranted only on a limited scale, the author feels justified in underlining the importance of making pupils analyse, read and evaluate literary works independently, in the course of their literary education.